

HEEMKUNDE EN HEEMSCHUT IN VLAANDEREN

door drs. Jan GERITS

Heemkunde is aktueel. In heel Vlaanderen, van de Noordzee tot de Maas rijzen de heemkundige kringen op als paddestoelen. De jongste twintig jaar is het aantal kringen in onze vijf Vlaamse provincies ruim verdrievoudigd, zodat thans een totaal van nagenoeg driehonderd kringen wordt bereikt, die aan de basis ongeveer 75.000 leden groeperen. En de trent zet zich voort. Nog geregeld worden nieuwe kringen gesticht, vooral op het platteland, want de heemkundige belangstelling - ik zou haast zeggen de heemkundige beweging - is een verschijnsel van dorpen en kleine steden. In de grote steden kwamen al in de 19de eeuw of in het begin van onze eeuw kringen tot stand, waarvan de werking zich hoofdzakelijk beperkte tot de geschiedenis en archeologie en die, in heel wat gevallen, evolueerden tot elite, volksvreemde klubjes. Juist daardoor steken zij af tegen de heemkundige kringen, die echt volks- en plaatsgebonden zijn, een veel bredere waaier van activiteiten ontplooiën en ook meer aangepast blijken te zijn aan de hedendaagse problematiek en de eigentijdse noden.

De talrijke heemkundige kringen die Vlaanderen rijk is, zijn op hun beurt opgenomen in een degelijk gestructureerd geheel, zowel op het provinciale als op het nationale of landelijke vlak.

Per provincie zijn de kringen gegroepeerd in een provinciale federatie, die wij doorgaans "gouw" noemen. Het landelijk Verbond voor Heemkunde, dat in 1991 zijn 50-jarig bestaan zal vieren, is het overkoepelende orgaan van de vijf gouwen. Dat Verbond bundelt de heemkundige werking in Vlaanderen, stimuleert en begeleidt de veelzijdige werking van gouwen en kringen, die op hun beurt groten-deels een eigen programma trachten te realizeren.

Het zwaartepunt van die werking ligt in de plaatselijke kringen, die op velerlei wijze naar buiten treden, nl. met een eigen tijdschrift, met publikaties in boek- en brochurevorm, met voordrachten, tentoonstellingen, geleide wandelingen en uitstappen, kontaktdagen, enz.

Op het provinciale vlak vinden de kringen elkaar jaarlijks terug op een provinciaal kongres of goudag. Om de onderlinge band tussen de aangesloten kringen te verstevigen geeft elke gouw bovendien een kaderblad uit. Ieder jaar, tijdens het tweede weekeind van september, organiseert het Verbond voor Heemkunde, beurtelings in elk van de vijf Vlaamse provincies, zijn tweedaags kongres of Landdag, die telkens aan een welomschreven thema is gewijd, een onderwerp, dat inspirerend wil zijn voor de heemkundige werking aan de basis, d.w.z. in de kringen. Bovendien verzorgt het Verbond voor Heemkunde de uitgave van het tweemaandelijks tijdschrift "Ons Heem", dat thans aan zijn 43ste jaargang toe is. Dat is de structuur van de georganizeerde heemkundige werking in Vlaanderen, anno 1989.

De heemkundige werking geniet dus een ruime belangstelling en ze is behoorlijk georganiseerd. Ze spreekt vele mensen aan. Ze slaat aan en getuigt van aktualiteit. En toch roept zij haal wat vragen op en is zij niet vrij van problemen.

Hoewel de heemkundige werking bij ons in de periode tussen de twee wereldoorlogen gestalte kreeg en begrippen als "heemkunde" en "heemschut" inmiddels ingang vonden, moeten wij nog steeds vechten voor onze identiteit.

Dat heeft duidelijk te maken met de inhoud, die men aan "heemkunde" al of niet wil toekennen. Het is een feit dat erg onjuiste voorstellingen en interpretaties omtrent het begrip "heemkunde" in omloop zijn. Eigenlijk is dat ook niet te verwonderen, als in de jongste uitgave van het "Groot Woordenboek der Nederlandse taal", beter bekend als de Grote Van Dale, heemkunde nog wordt omschreven als - ik citeer - "lokale, folkloristische aardrijkskunde". U mag gerust van mij aannemen dat weinig mensen daarvoor warm zullen lopen ! Ook in academische kringen kijkt men soms minachtend neer op "heemkunde", omdat men daarover een zeer vage, onduidelijke opvatting heeft. Soms hoort men beweren dat de expansie van de heemkundige bedrijvigheid een modeprodukt zou zijn, een soort exponent van de retrorage, die ook op andere vlakken van onze samenleving nawijsbaar is.

Het is waar dat de heemkundige belangstelling een flinke injectie heeft gehad vanuit het Natuurbeschermingsjaar (1970), van uit het Europees jaar van het Bouwkundig Erfgoed (1975) en vanuit het Jaar van het Dorp (1978). Niemand zal beweren dat die overheidsakties modeverschijnselen waren : het zijn belangrijke bewustmakingsakties geweest, waarop de heembeweging in Vlaanderen succesrijk heeft ingespeeld, maar ze lagen niet ten grondslag aan de heemkundige werking.

Zoals ik al zei, dateert de heemkundige werking bij ons uit de periode tussen de twee wereldoorlogen. Uit die jaren stammen ook de eerste theoretische studies over heemkunde. Er bestaat trouwens heel wat literatuur over de inhoud en de betekenis van het woord "heemkunde". In de derde aflevering van het tijdschrift "Ons Heem" (1989) heeft de bekende filoloog dr. Frans CLAES, bestuurslid van de Gouw-Brabant, enkele taalkundige beschouwingen gewijd aan de woorden "heem", "heemkunde" en "heemschut". In de periode van de Frankische landname in onze streken, vanaf de 5de eeuw na Chr., treffen wij het woord "heem", met de betekenis van woonplaats of nederzetting, aan in heel wat plaatsnamen. Hoewel het woord "heem" dus zeer oud is, zijn de woorden "heemkunde" en "heemschut" in het Nederlands van veel recentere datum. Zij zijn gevormd naar het model van de Duitse woorden "Heimatkunde" en "Heimatschutz". Al is het woord "heemkunde" naar een Duits model gevormd, toch is het een heel gewone Nederlandse samenstelling, zoals aardrijkskunde, letterkunde, dierkunde en naamkunde. Zulke samenstellingen met "kunde" duiden een kennis of bekwaamheid aan. Heemkunde is dus de kennis, bekwaamheid of wetenschap met als onderwerp "het heem", d.w.z. de eigen omgeving, dorp, stad of streek, met al wat erbij hoort. Het heem is namelijk een historisch gegroeid geheel, met vele aspecten. Heemkunde is de studie van het worden en zijn van het heem. Heemkunde is geen nieuwe of afzonderlijke wetenschap, maar een veelzijdige studie, juist omdat het heem vele facetten vertoont. Heemkunde omvat zowel geschiedenis, kunstgeschiedenis en oudheidkunde, als aardrijkskunde en de studie van flora en fauna in de eigen omgeving. De vrucht van die veelzijdige studie is de "heemkennis". Men kan dus zeggen dat de heemkunde de beoefening is van alle wetenschappen op het lokale of het regionale vlak.

Omdat de heemkunde een konglomeraat, een samenhangend geheel van vele wetenschappelijke disciplines is, en omdat niemand al die wetenschappelijke deelgebieden kan beheersen, is heemkunde per definitie groepswork. Dat is een eerste grote vaststelling : een ideale heemkundige kring groepeerde mensen van verschillende vorming, met uiteenlopende interesse. Een goede heemkundige werking

weerspiegelt dus de rijke verscheidenheid van het heem. En die verscheidenheid zou ook in de publikaties tot uiting moeten komen. Dat wil niet zeggen dat men niet tematisch mag werken, door de werking nu eens op dat thema en dan weer op een ander toe te spitsen. Uiteraard zal de plaatselijke geschiedenis een belangrijke plaats innemen. En terecht, want het heem is een historisch gegroeide eenheid.

Heemkunde mag echter niet vereenzelvigd worden met plaatselijke geschiedenis of met volkskunde : het heem is veel rijker. Anderzijds is het heem heel wat ruimer, warmer en vooral menselijker dan "studie van het milieu", waarbij vooral aandacht wordt besteed aan de natuurwetenschappelijke aspecten en minder aan de geesteswetenschappen. Door het veelvuldige programma van de heemkundige studie heen staat steeds de mens centraal, hoe hij leefde, dacht en werkte. En dat is een bijzonder boeiende opdracht.

Bij het beoefenen van de heemstudie trachten wij professioneel te werk te gaan, d.w.z. dat wij een waardevolle bijdrage willen leveren tot de kennis van het heem, dat wij definitief werk willen leveren, voor zover dat in een morele wetenschap mogelijk is.

Het is dan ook hoopgevend dat meer en meer academici tot onze kringen toetreden. De ontmoeting en belangeloze samenwerking van vakmensen en gemotiveerde amateurs leidt doorgaans tot verheugende resultaten, omdat de academici vaak het entoeziasme missen en de amateurs behoefte hebben aan het wetenschappelijk inzicht van de academisch geschoolde.

Belangrijk is dat hetgeen wij op het heemkundig vlak doen, goed doen. Ons werk is ons visitekaartje. Wetenschappelijk werken is een groot woord, maar het betekent niet meer dan verantwoord werken. Wie een bijdrage schrijft voor een heemkundig tijdschrift mag niet verwaarlozen zijn bronnen te vermelden : daardoor zal hij verantwoord werken, voor de lezer controleerbaar, met andere woorden : hij zal wetenschappelijk werken en dus blijvend werk verrichten. Wetenschappelijk verantwoord schrijven is geen synoniem van stroef taalgebruik. Onze bijdragen moeten leesbaar en verzorgd zijn.

Een heemkundige kring bestaat niet alleen uit heemkundige amateurs, er zijn ook administratieve taken. Ieder lid dat tot het bestuur wil toetreden of nauw met de vereniging wil samenwerken, moet zich aangesproken voelen in zijn eigen vorming, aanleg en bekwaamheid.

Het heemkundige werk beperkt zich evenwel niet uitsluitend tot de heemstudie, de eigenlijke heemkunde. Een heemkundige kring moet zich ook inzetten voor het behoud van alles wat waardevol is in het heem. Daarom doet elke kring aan natuurbescherming, heeft hij belangstelling voor landschapszorg, voor de bescherming van de historische woonkernen en het behoud van opmerkelijke gebouwen, voor de redding van het onroerend kunstbezit en voor het behoud van de eigen volksaard. Dat aspect van het heemkundig werk is de HEEMSCHUT, m.a.w. de zorg voor de gaafheid en de schoonheid van het heem. De heemschut treedt de jongste decennia in heel wat kringen sterk op de voorgrond, niet alleen als een zinvolle bezigheid, maar vooral als een dwingende opdracht. De zorg voor natuurschoon, bouwkundig erfgoed en historische woonkernen bekeken het behoud van een onschatbare milieuwaarde. Dat wil niet zeggen dat wij onze dorpen en steden willen herscheppen tot een soort Bokrijk. De verworvenheden van de technische beschaving kunnen wij niet loochenen, om-

dat ze de mens een menswaardiger toekomst kunnen waarborgen, maar wij blijven erbij dat de technische beschaving niet alléén zaligmakend is en dat onze werking ook een stuk menselijk welzijn kan garanderen.

Het behoud van de historische leefomgeving geeft aan de mens het gevoel van geborgenheid, vertrouwdheid en eigenheid. De zorg voor zo'n verbeterd "leefmilieu" is een remedie tegen een slepende ziekte van onze maatschappij, de ernstige kwaal, die men vervreemding, ontworteling en vereenzaming van de mens noemt, zodat de mens in de echte zin van het woord een "onthemde" is, iemand die geen heem heeft, die zich nergens thuisvoelt.

HEEMSTUDIE en HEEMSCHUT, de twee pijlers van de heemkundige werking, helpen de mens om zich beter thuis te voelen in zijn eigen omgeving.

Dat is het ideaal van elke Heemkundige Kring, maar het is niet allemaal goud wat blinkt. Een snelle, ondoordachte toename van het aantal heemkundige kringen kan een bedreiging vormen voor de degelijkheid van onze werking. Een ongecontroleerde expansie van de kwantiteit kan veel schade toebrengen aan de kwaliteit.

Daarom durven wij stellen dat aan de stichting van elke nieuwe kring een grondige prospectie moet voorafgaan, waarbij vooral overwogen wordt of niet met een al bestaande kring uit de streek of omgeving kan worden samengewerkt. Het heeft immers geen zin en het is ook niet wenselijk dat rond elke kerktoren een heemkundige kring wordt opgericht. Hoewel heemkunde op kleinschaligheid is gericht, mag men toch niet aan een ongebreidelde versnippering gaan doen, ten koste van de degelijkheid.

Het is de hoogste tijd dat vanuit het Verbond voor Heemkunde en vanuit de verschillende Gouwen de kaart van de aanwezigheid van de heemkundige kringen wordt bekeken.

Een ideale formule is dat in elke geografisch, historisch, politiek of administratief gebied, zoals een vroegere heerlijkheid, een kring werkzaam is. Het werkgebied van een heemkundige kring zou een éénheid moeten vormen. Waar dat niet realiseerbaar is, kan de fusiegemeente als basis worden genomen, wel wetend dat niet alle gemeentelijke fusies gelukkig genoemd kunnen worden, omdat in heel wat gevallen de historisch gegroeide entiteiten genegeerd werden bij het samenvoegen van gemeenten. Waarom zou men bijv. in een fusiegemeente met vijf deelgemeenten niet kunnen komen tot één heemkundige kring met een vijftal werkgroepen? Een dergelijke formule zou ook een remedie zijn tegen de wildgroei van heemkundige tijdschriften.

DE OOSTENDSE MUZIEKGESCHIEDENIS - XL

BELANGRIJKSTE SOLISTEN EN GASTDIRIGENTEN IN HET KURSAAL 1850-1914 (6)

door Ann CASIER

Periode 1905-1909

In 1905 liep de reeks solisten, die naar Oostende kwamen, verder. Bekende en minder bekende, zeer goede en minder goede wisselden mekaar af; sommigen kwamen voor het eerst, anderen waren vaste gasten geworden.

Théo YSAYE (1865-1918) vertolkte op 14 juli voor het Kursaalpubliek het eerste pianoconcerto van F. LISZT en "symfonische variaties"